

Абдыкадырова М.Б.

**МОЛДО КЫЛЫЧТЫН «ЗИЛЗАЛА» ДЕГЕН ЧЫГАРМАСЫН
ОРУС КЛАССТАРЫНДА ОКУТУУ**

Абдыкадырова М.Б.

**ОБУЧЕНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ МОЛДО КЫЛЫЧА «ЗИЛЗАЛА»
ДЛЯ РУССКИХ КЛАССОВ**

Abdykadyrova M.B.

**TRAINING WORKS MOLDO KILIC «WAS SILSALA»
FOR RUSSIAN CLASSES**

УДК: 371.3:82

Кыргыз адабиятын орус тилинде окуган окуучуларга үйрөтүүдө интеграцияланган сабактардын мааниси чоң. Бул багытта биз Молдо Кылычтын “Зилзала” деген чыгармасын окутуу боюнча методикалык системаны иштеп чыктык.

Негизги сөздөр: интеграция, идея, жанр, концепция, методикалык принцип.

Очень важную роль играет интеграционные уроки на уроках кыргызской литературы в школах с русским языком обучения. Разработали методическую систему изучения произведения “Зилзала” М.Кылыча.

Ключевые слова: интеграция, идея, жанр, концепция, методический принцип.

Максаты: Билим берүүчүлүк:

- акындын чыгармасындагы идеяны жеткирүү;
- Молдо Кылычтын “Зилзала” ырын башка чыгармалары жана акындын өзүнүн чыгармалары менен салыштырууну үйрөтүү;
- акындын кыргыз жеринде болуп өткөн табият кубулушун кандайча чагылдыргандыгы тууралуу билимге ээ болуу.

Өнүктүрүүчү:

- сабакта окуучулардын чыгармачылык жана индивидуалдык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү;
- илимий адабияттар менен иштөө ыкмаларын өнүктүрүү;
- тема боюнча материал тандоо компетенттүүлүгүн өстүрүү;
- окуучулардын социомаданий компетенттүүлүгүн калыптандырууга көмөктөшүү;
- коммуникативдик көндүмдөрүн өнүктүрүү;
- текст менен иштөө ыкмаларын жогорулатуу.

Тарбиялоочу:

- окуучулардын эстетикалык табитин көтөрүү;
- жаштарды адептүү, кайрымдуу болууга үгүттөө;
- мекенчилдик сезимдерди жогорулатуу;
- экологиялык маданиятка көнүктүрүү.

Милдеттер (керектүүлүктөр):

- материалды кызыктуу, ырааттуу, маанилүү кылып жеткирүү;
- өнүктүрүп окутуунун мүмкүнчүлүктөрүн, интеграциянын ыкмаларын жана окуу процессин маалыматтоону көрсөтүү;

- сабаттуу, туура түшүнүү, түшүндүрүү, аңсезимдүү окуу, берилүү менен иштөө.

Концепция: Орус класстарындагы кыргыз адабияты предмети окуучуну төмөнкүдөй багыттарда өнүктүрөт:

- *көз карашы багытында:* адабият сөз өнөрү, анын таасири күчтүү жана жогору болот, ал адамды ойлонууга, сезүүгө, кайгырууга, ыйлоого, күлүүгө ж.б. нерселерге мажбур кылып, көз карашын, ой жүгүртүүсүн калыптандырат;
- *жалпы маданий, руханий багытта:* окуучулардын чыгармалар менен таанышуусу алардын руханий дүйнөсүн байытып, жалпы маданий таанып билүүсүн көтөрөт;
- *тарбиялык багытта:* бул сабакта адабият чыгармачыл инсанды тарбиялап, балдардын айкөл сезимдерин, жакшы тилек-максаттарын жаратууга, адамзаттын тарыхый баалуулуктарын, ар бир элдин салт-санаасын сыйлоого үйрөтүүгө тийиш.
- *ишмердүүлүк багытта:*
  - маданияттаануу аспектисин тереңдетүү;
  - улуттук материалдарды актуалдаштыруу;
  - адабиятты окутууда тарыхый принцибин ишке ашыруу;
  - окуучулардын ар кандай багыттарда өз алдынча жана изилдөөчүлүк ишмердүүлүгүн тереңдетүү;
  - адабият – тил жана искусство багыттарындагы предметтерди интеграциялоо.

Керектүү каражаттар, көрсөтмөлүүлүк:

Молдо Кылычтын болжолдонуп тартылган портрети, Кемин жергесинин көрүнүштөрү боюнча пейзаждык сүрөттөр, мультимедия кабинети, слайддар, видеоматериаллар, проектор, китептер.

Сабактын тиби: стандартсыз.

Жанр: чыгармачылык илимий конференция.

Иштин формалары жана методдору:

Текст менен иштөө, сукбатташуу, топ менен иштөө, ырды көркөм окуу, географиялык, тектоникалык карта, билдирүү, таблицаларды сызуу, экологиялык темадагы аңгеме.

Методикалык принцип: изилдеп – табабыз, таанып билебиз.

Сабакка алдын ала берилген тапшырмалар:

1. Конференциянын чакырыктарын кооз жана бардык материалдарды камтып даярдоо.

2. Залдын жасалгасын ойлоноу жана эскизин чийүү.

3. Текстти жана чыгарма боюнча адабиятты терең окуп чыгуу.

4. Карта менен иштөө (адабиятчылар, край таануучулар, географтар, тарыхчылар тобу).

- Изилдөө картасы № 1 – Молдо Кылычтын туулган жери;
- Изилдөө картасы № 2 – зилзала болгон Кемин аймагы;
- Изилдөө картасы № 3 – зилзала болгон учурдагы Кыргызстандын саясий, географиялык абалы;
- Крайтаануучулар. Биздин аймакта болгон зилзалалар, аларды билген адамдардан жыйналган материалдар.

Сабактын планы.

1. Уюштуруу учуру.

2. Төкмө акындын саламдашуусу.

3. Сабактын темасын, максатын жана милдеттерин белгилөө.

4. Мугалимдин кириш сөзү.

5. Изилдөө топторунун алдын ала берилген тапшырмалар боюнча айткан жооптору.

6. Сабак боюнча жыйынтыктоо сөзү.

Эпиграф:

“Молдо Кылыч өз атым – болжолу жок санатым” (Молдо Кылыч).

Сабактын андан аркы жүрүшү

Молдо Кылычтын ролундагы окуучунун саламдашуусу:

Молдо Кылыч мен атым,

Болот калем дөөтүм.

Чала чыккан башынан,

Чаар китептен сабатым.

Жүрө-жүрө арбыган,

Казал жазган кагазым.

Калайыкка билинип,

Катка түшкөн адатым ж.б.

I. Мугалимдин кириш сөзү:

Молдо Кылыч ислам дининен сабаттуу инсан болгон, ошон үчүн да анын чыгармалары 20-кылымдын 50-жылдарынан 80-жылдарына чейин элге таратылган эмес. Анан калса ал эл башкаруучулардын тукумунан болгон.

Молдо Кылыч Шамыркан уулу 1866-жылы Кочкор өрөөнүндө туулган. Алгач Жумгалда, андан кийин Чүйдө диний медреселерде билим алат. Анын китеби 1911-жылы Казань шаарынан “Кысса-и-зилзала” деген ат менен И.Арабаевдин баш сөзүнүн коштоосунда басылып чыгат.

II. Тилчи-окуучу:

Зилзала – жер силкинүү, жер титирөө. Көпчүлүк түрк тилдеринде азыр да ушул мааниде

колдонулат. “Кысса-и-зилзала” деген “зилзала кыссасы”, же “зилзала баяны” деп которулат. Молдо Кылыч тилинде диний жана жалпы түрктөргө мүнөздүү сөздөрдү колдонгон. Чынында “жер титирөө”, “жер силкинүү” деген сөздөр орусча “землетресение” дегенден калкка алынып алынган.

III. Географ-окуучу:

Зилзала, же жер титирөө - “жер кыртышынын айрым бөлүктөрүндө... бир нече секундга же ал тургай бир секундга жетпеген эле убакытта силкинүүлөрдүн натыйжасында жер кыртышынын бир жери көтөрүлсө, ал эми экинчи участоктору бир нече сантиметрге же бир нече метрге төмөн түшүп кетет. Жер титирөө жер астындагы дүңгүрөө менен коштолот” (1)

Акын-окуучу:

Дин мусулман агайын,

Сактануучу кудайым.

Акыр заман белгиси,

Сизге баян кылайын.

Китептерде сөзү бар,

Ынанбасаң табайын.

Заман андай болмогу,

Жерге бузук толмогу.

Ар сонундан иш чыгар,

Мына ушул болжолу.

Шумдугунан бенденин,

Алалдыкка арзыбай.

Ырыскыга мал чачып,

Журтуна кылар кооганы.

IV. Географ-окуучу:

“Тектер үзүлгөн жана жылышкан тереңдиктеги орунду жер титирөөнүн очогу деп аташат”. “Очоктун дал үсүндө жайгашкан жердин бетин жер титирөөнүн эпицентри деп аташат”. “Сейсмолог-окумуштуулар жер титирөөнүн күчүн ченөө үчүн 1ден 12ге чейин балл менен эсептөө шкаласын түзүшкөн. 1-2 баллдагы болор-болбос жер титирөөлөрдү адам сезбейт, аларды приборлор гана белгилейт. Алар Жер бетинде дайыма болуп турат. Жер титирөө 5-6 балл болгондо имараттар биз аз зыянга учурайт, жерде анча чоң эмес жаракалар пайда болот, үй эмеректери жылып кетет. Жер титирөө 9 балл болгондо имараттар кыйрайт, жерде жазылыгы бир нече ондогон сантиметр жаракалар, тоолордо жер көчкүлөр пайда болот. Эң катуу жер титирөө - 11-12 балл. Мындай учурларда жердин бетиндегилердин баары дээрлик кыйрайт. Мындай жер титирөөлөр сейрек болот, аларды кыйраткыч жер титирөө деп аташат” (2)

Тарыхчы-окуучу:

Кыргызстандын тарыхында эң чоң жер титирөө 1911-жылы катталган. Анын эпицентри Кемин районунда болгон.

V. Мугалим:

Дал мына ушул окуяны Молдо Кылыч өз көзү менен келип көрүп, ырга салган.

VI. Акын-окуучу:

Тоо бузулуп, таш кулап,
Жер жарылып, жар нурап,
Ит бүткөндүн баарысы
Улуп-уңшуп чуркурап.
Ородогу эгинди

Жер жарылып житирди.
Капчыгайдан таш кулап
Кара жолду бүтүрдү.
Тамда жаткан адамдар,
Ала качып өз башын,
Жылаңач чыга жүгүрдү.
Анык билген адамдар,
Айтып берди көргөнүн.
Үч жүздөн ашык киши деп,
Жери нурап өлгөнүн ж.б.

VII. Адабиятчы-окуучу:

“Молдо Кылыч каргашалуу бул окуяны Алла
Тааланын каары, эл мүнөзүнүн бузулушунун
тикеден тике натыйжасы катары баалаган, ушул

мааниде өзүнүн акындык ой жыйынтыктарын
чыгарган. Биз бул чыгармага баа берүүдө ошол
мезгилдин тарыхый чындыгынан тайбашыбыз
керек, б.а., бүгүнкү көз караштардын ар кандай
элементтерин ал мезгилге алып барып
таңуулабашыбыз керек. Кылыч өз мезгилинин
уулу болгон, ошол өз мезгилинде өкүм сүргөн көз
караштарды алып жүргөн” (С.Алахан) (3).

Адабияттар:

1. Герасимова Т.П., Грюнберг Г.Ю., Неклюкова Н.П. География. 6-класстар үчүн окуу китеби. – Б., 1990, 60-б. 216 б.
2. Герасимова Т.П., Грюнберг Г.Ю., Неклюкова Н.П. География. 6-класстар үчүн окуу китеби. – Б., 1990, 61-62-б. 216 б. .
3. Алахан С. Унутулган адабият. 1-китеп. – Б., 2006, 182-б. 352 б

Рецензент: к.пед.н., доцент Абдрасулова Э.К.